Ο Μέγας Παρακλητικός Κανών. Ένας αυτοκράτορας ικέτης της Θεοτόκου (Πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 3 Αυγούστου, 2011

Τά γλυκά βράδια τοῦ Δεκαπενταύγουστου ψάλλονται στίς Ἐκκλησίες μας ἐναλλάξ οἱ δύο κατανυκτικοί Παρακλητικοί Κανόνες, ὁ Μικρός καί ὁ Μέγας. Δυό ὕμνοι πασίγνωστοι, δημοφιλεῖς, πού ἔχουν καταστεῖ ἡδύτατο «ἄκουσμα καί λάλημα» τῶν ἑλληνοφώνων Ὀρθοδόξων, ταπεινή ἐξομολόγηση ἀμέτρητων ψυχῶν, θρηνητική καί παρακλητική ἀναφορά τοῦ πληρώματος τῶν πιστῶν στήν Κυρία καί Δέσποινα τοῦ κόσμου, τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο. Ὁ δεύτερος ἀπό τούς Κανόνες αὐτούς, ὁ καί Μέγας ὀνομαζόμενος, εἶναι ποίημα τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας *Θεοδώρου Β΄* τοῦ *Λασκάρεως*, τοῦ Βασιλιᾶ πού τίμησε καί ὕμνησε ὅσο λίγοι τήν Παναγία.α.

Ἂν ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος Πλάτων θεωροῦσε ὡς πρώτιστο παράγοντα ἐπιτυχίας τοῦ Βασιλιᾶ τῆς «Πολιτείας» του τό «φιλοσοφεῖν», «ἡ ἐπώνυμος τοῦ Χριστοῦ καινή πολιτεία» -ἡ Ἐκκλησία- ἀνέδειξε αὐτοκράτορες θεολόγους, πού θεολογοῦσαν ὄχι ὡς φιλόσοφοι, στοχαστικά καί διανοητικά, ἀλλά μέσα ἀπό τήν πράξη τῆς ἀσκήσεως καί μετανοίας, βάπτοντας τόν κάλαμο στά νάματα τῆς πίστεώς τους καί στά δάκρυα τῆς μετανοίας τους. Ἕνας ἀπό αὐτούς ἦταν καί ὁ Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις (1222—1258), πού κάθισε στό θρόνο τῆς ‘Ελληνικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας μερικά μόνο χρόνια (1254—1258).

Φύση ἀσθενική, ἀλλά καί καλλιτεχνική, ὁ Θεόδωρος Β΄, λίγο πρίν ἀπό τό θάνατό του, ἀναζήτησε τήν σωτηρία στό Μοναστήρι. Ἔγινε μοναχός, παίρνοντας τό ὄνομα Θεοδόσιος. «Ἀσθενής σάρξ τόσον διά νά διοικήσῃ, ὅσον καί διά νά λυτρωθῇ» -κατά τήν εὔστοχη παρατήρηση τοῦ Καθηγ. Νικ. Τωμαδάκη-, ἀκολούθησε τήν κοινότατη παράδοση τοῦ Βυζαντίου/Ρωμανίας τῆς καταφυγῆς στό Μοναστήρι, πού λειτουργεῖ στήν Ὀρθοδοξία ὡς «ἰατρεῖον πνευματικόν», στό ὁποῖο μπορεῖ ὁ πιστός νά ἐπιτύχει τήν κάθαρσή του ἀπό τά πάθη, γιά νά καταστεῖ δυνατή ἡ πορεία του στή σωτηρία-θέωση. Ἦταν φυσικό, συνεπῶς, τό ἱερό Πρόσωπο τῆς Παναγίας νά βρίσκεται στό κέντρο τοῦ πνευματικοῦ του ἀγώνα, ἀφοῦ Αὐτή μαζί μέ τόν «μείζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν», τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Πρόδρομο, εἶναι στήν Ὀρθοδοξία τά πρότυπα καί οἱ χειραγωγοί τῶν ἀσκουμένων, τῶν ἀγωνιζομένων γιά τή λύτρωσή τους πιστῶν.

‘Η ἀγάπη τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως καί ἡ ἀφοσίωσή του στήν Παναγία ἐκφράσθηκε σέ σπουδαιότατα ποιητικά καί ἐγκωμιαστικά κείμενά του, πού κατέχουν σημαντική θέση στό θεολογικό καί γενικότερα τό συγγραφικό του ἔργο. Στό ὑμνογραφικό του ἔργο εἶναι αἰσθητός συνεχῶς ὁ σπαραγμός τῆς καρδιᾶς του, καρπός εἰλικρινοῦς μετανοίας, ἡ συντριβή καί ταπείνωσή του, ἡ ἀταλάντευτη πίστη του στή βοήθεια τῆς Θεοτόκου καί στή δυνατότητα σωτηρίας. «Αἱ κραυγαί τῶν πόνων του ἀκούονται εἰς τήν ὑμνογραφίαν εἰλικρινέστεραι παρά ὁπουδήποτε» (Ν. Β. Τωμαδάκης).

Μέσα στήν πλουσιότατη ὑμνογραφική παραγωγή, πού σχετίζεται μέ τό Πρόσωπον τῆς Παναγίας, οἱ ὕμνοι αὐτοί τοῦ βασιλέως Θεοδώρου κατέχουν ἰδιαίτερη θέση. Εἶναι ἀπό τά ὡραιότερα καί δυνατότερα ποιητικά δημιουργήματα, πού συνάγουν καί ἐκφράζουν ὅ,τι θά εἶχε νά ἐξομολογηθεῖ κάθε πάσχουσα χριστιανική καρδία πρός τή Θεοτόκο, ἡ ὁποία ὡς Παναγία, Μητέρα καί Παρηγορήτρια, μπορεί νά μεταφέρει στόν Υἱό καί Θεό της τά αἰτήματά μας.

Τό περιεχόμενο τοῦ Κανόνος. Ὁ κανόνας τοῦ Λασκάρεως εἶχε ὅλες τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις, γιά νά περάσει ἀπό τό χῶρο τῆς προσωπικῆς ποιήσεως στή λειτουργική ποίηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. ‘Η κατανυκτικότητά του, ὁ ἐξομολογητικός καί θρηνητικός τόνος του, τά ἐνδιαφέροντα κάθε ψυχή αἰτήματά του, ὁ ὑμνητικός καί ἱκετευτικός παλμός του, γίνονται μέσα ἐκφραστικά σέ κάθε ἀνθρώπινη καρδιά καί προσευχή ὅλης τῆς Ἐκκλησίας.

Μιά συνοπτική θεώρηση, τῆς θεματικῆς τοῦ Κανόνος μπορεῖ νά συνοψισθεῖ στίς ἀκόλουθες ἐπισημάνσεις: Τό θέμα τοῦ Ποιήματος, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ σύνοψη τῆς ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας, εἶναι ὁ πρό τοῦ Θεοῦ ἱστάμενος «ταλαίπωρος ἄνθρωπος» (Ρωμ. 7,24), γεμάτος τραύματα ψυχικά καί σωματικά, ἀνίκανος νά βρεῖ τή λύτρωση καί τήν ἀπαλλαγή ἐκ τῶν δεινῶν. Γι’ αὐτό καί καταφεύγει στή Χάρη τοῦ Θεοῦ, πού μόνη μπορεῖ νά τόν ὁδηγήσει τόσο στήν πρόσκαιρη (σωματική), ὅσο καί στήν αἰώνια (ψυχική) σωτηρία.

Θλίψεις, ἀνάγκες, πειρασμοί παντοῖοι συνθέτουν τό ζοφερό σκοτάδι τοῦ ἀγωνιζομένου στόν κόσμο αὐτό ἀνθρώπου κάθε ἐποχῆς καί γεωγραφικοῦ χώρου. Καταστάσεις, πού ἀγγίζουν συχνά τά ὁριακά τους σημεῖα καί ὁδηγοῦν στήν ἀπόγνωση καί τήν ἀπιστία.

‘Η πάλη τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό ὄχι σπάνια, μέσα ἀπό ὅλο αὐτό τό καταθλιπτικό βιοτικό βάρος, ὁδηγεῖ στήν πνευματική αὐτοκτονία, τή Θεομαχία. Γιατί εἶναι εὔκολο, ὅταν χαθοῦν οἱ προϋποθέσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογήσεως καί ἐπικρατήσουν κοσμικά - φεουδαρχικά κριτήρια, ὅπως τά φράγκικα, νά θεωρηθεῖ ὁ Θεός ὄχι ὡς Πατέρας (Λουκ. 15, 11 ἐ.ἑ) καί Ἀγάπη (Α’ Ἰωάν. 4, 8), ἀλλ’ ὡς ἐκδικητής καί τιμωρός τῆς ἀνθρώπινης ἁμαρτίας. Κάθε ἄνθρωπος, σέ στιγμές νηφαλιότητας καί αὐτοενδοσκόπησης, ἀναγνωρίζει τήν ἁμαρτία του, τά τραγικά του ἀτοπήματα, τήν

ἀνομία καί ἀποστασία του.

Καί ὁ Θεόδωρος -καί γι’ αὐτό ἔγινε στόμα κάθε χριστιανικῆς καρδιᾶς- ἀναγνωρίζει τήν ἁμαρτωλότητα καί ἀναξιότητά του μπροστά στή Θεία καθαρότητα καί μεγαλωσύνη. Εἶναι «ὁ ταπεινός καί ἄθλιος» (γ, 1), ὁ «πανάθλιος» (δ, 2), «ὁ ἄσωτος» (δ, 3), πού παλεύει μέσα σέ μιάν ἀδυσώπητη τρικυμία «δεινῶν, συμφορῶν καί βλάβης καί κινδύνων καί πειρασμῶν» (ζ, 4). ‘Ως ὀρθόδοξος ὅμως πιστός, θρεμμένος μέσα στήν ἁγιοπατερική παράδοση τῶν Προφητῶν - Ἀποστόλων καί ὅλων τῶν ‘Αγίων, ξέρει ὅτι ἡ ἐλπίδα του εἶναι πάντα στό Θεό, στή Χάρη καί Ἀγάπη του. Μέσα στήν ἀσίγαστη ἀγωνία του, στήν τραγική μοναξιά του, βλέπει σ’ Αὐτόν φῶς καί βοήθεια:

«Ἀπορήσας ἐκ πάντων, ὀδυνηρῶς κράζω σοι· πρόφθασον, θερμή προστασία, καί σήν βοήθειαν δός μοι τῷ δούλῳ σου... τῷ τήν σήν ἀντίληψιν ἐπιζητοῦντι θερμῶς...» (γ, 1).

Δέν στρέφεται ὅμως ἀπ’ εὐθείας στόν Θεό, οὔτε στόν Θεάνθρωπο Χριστό, ἀλλά στήν Παναγία. ‘Οποιαδήποτε προτεσταντική αἵρεση -κορύφωση τῆς ἐκλογίκευσης τῆς πίστεως στή φράγκικη Δύση- θά ἔσπευδε νά ἐπαναλάβει τίς γνωστές της κατηγορίες ἐναντίον τῆς ὀρθόδοξης παραδόσεως γιά τήν πίστη στήν πρεσβεία τῆς Θεοτόκου καί τῶν ‘Αγίων. Ὁ ποιητής μας, ὅμως, πού κινεῖται στό αὐθεντικό ἐκκλησιαστικό κλῖμα, ξέρει ὅτι «πολλά ἰσχύει δέησις Μητρός» καί τῶν φίλων τοῦ Χριστοῦ, τῶν ‘Αγίων. Οἱ Θεούμενοι - Ἅγιοι εἶναι οἱ Φίλοι τοῦ Θεοῦ πού ἔχουν σ’ Αὐτόν «παρρησίαν» καί μποροῦν νά «ἐρίζουν» ἀκόμη μαζί Του γιά τή σωτηρία μας. Γι’ αὐτό καί ἔχει τό θάρρος νά ὁμολογήσει:

«Καί ποῦ λοιπόν ἄλλην εὑρήσω ἀντίληψιν; ποῦ προσφύγω; ποῦ δέ καί σωθήσομαι; τίνα θερμήν ἔξω βοηθόν;... Εἰς σέ μόνην ἐλπίζω, καί θαρρῶ καί καυχῶμαι καί προστρέχω τῇ σκέπῃ σου· σῶσόν με» (δ, 1· πρβλ. θ. 1). Μέσα στήν ἐπίγνωση τῆς ἀναξιότητάς του ὁ πιστός Βασιλεύς - Μοναχός Θεόδωρος καταφεύγει στήν πρεσβεία τῆς Θεοτόκου πρός τόν Υἱόν καί Θεόν της (α, 4). Γιατί ξέρει, ὅτι ἡ Παναγία συνδέεται μέ μιά εἰδική σχέση μέ τόν Χριστό, τόν Θεό καί Σωτήρα τοῦ κόσμου, τή σχέση τῆς μητρότητος. Γι’ αὐτό τήν ὁμολογεῖ ὡς «ἀληθῆ Θεοτόκον» (γ, 4), «Μητροπάρθενον», “Θεόνυμφον” (ε, 1) καί “Θεονύμφευτον” (α, 1), καταφάσκοντας ἔτσι τό σχετικό δόγμα τῆς Γ΄ καί Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. ‘Υπό τήν ἰδιότητά της αὐτή ἡ Παναγία ὄχι μόνο «σώζει», ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἀλλά καί χαρίζει ζωή, γι’ αὐτό καί ὀνομάζεται «φυσίζωος» (γ, 4). ‘Ως Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡ Παναγία μετέχει τοῦ θείου ἀκτίστου φωτός καί μεταδίδει τό φῶς τῆς χάριτος: «'Αλλ’ ἡ φῶς τετοκυῖα, τό θεῖον καί προαιώνιον, λάμψον μοι τό φῶς τό χαρμόσυνον» (α, 1 πρβλ. ζ, 1).

Ἀξία: Ὁ Κανόνας διατρανώνει τή ζωή μέσα στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τήν κοινωνία τῶν πιστῶν μέ τό Χριστό -τήν Κεφαλή- καί ὅλους τούς ‘Αγίους, μέ πρώτη τήν Παναγία. Αὐτός ὁ ἐκκλησιαστικός καί συνάμα ἐκκλησιολογικός του χαρακτήρας, τόν καταξίωσε σέ ὕμνο καί προσευχή τῶν ὀρθοδόξων. Τό ποίημα τοῦ Θεοδώρου

Λασκάρεως διασώζει τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία γιά τήν Παναγία καί τή σχέση της μέ τόν Χριστό καί τό σῶμα του, τόν Λαό Του. Ἤδη ἀπό τά παραπάνω ἔχει φανεῖ ὁ δογματικός του πλοῦτος, εἰδικά ὡς πρός τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου. Στά προηγούμενα δογματικά ἐπίθετα - χαρακτηρισμούς τῆς Παναγίας πρέπει νά προστεθοῦν καί τά ἀκόλουθα: Πανάχραντος (α, 2), Δέσποινα (πολλ.), Κόρη (α, 4· γ, 2) -πού ἰσοδυναμεῖ μέ τό Παρθένος (δ, 3) καί Μητροπάρθενος (ε, 1), Πάναγνος (δ, 2), ‘Αγνή (η, 2), ἄσπιλος (δ, 3) «Δεσπότου Θεοῦ Μήτηρ» (8, 4), ὅλα φορτισμένα δογματικά - θεολογικά, πού συνιστοῦν τήν παραδοσιακή γλώσσα τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν Παναγία. Δογματικό χαρακτήρα καί ἁγιογραφικό ὑπόβαθρο ἔχουν καί οἱ χαρακτηρισμοί τοῦ τροπαρίου η, 4: “Χαῖρε θρόνε πυρίμορφε Κυρίου, χαῖρε θεία καί μανναδόχε στάμνε· χαῖρε χρυσή λυχνία, λαμπάς ἄσβεστος...”, ἀναφερόμενοι στήν ἰδιότητα τῆς Παναγίας ὡς Θεοτόκου.

Γενικά καί ἀπό πλευρᾶς ποιητικής ὁ Κανόνας εἶναι ἕνα ἀπό τά ἐπιτυχημένα δείγματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, πού καί ἡ μορφή του μαρτυρεῖ ὅλα τά προσόντα καί τόν βαρύ φιλολογικό ὁπλισμό τοῦ μακαριστοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Θεοδώρου.

(*Ἀποσπάσματα ἀπό τό ὁμώνυμο ἄρθρο τοῦ συγγραφέως, πού βρίσκεται στόν τόμο «**Νίκαια - Ἱστορία, Θεολογία, Πολιτισμός 325 - 1987**», Ἔκδοση Ἱ. Μητροπόλεως Νικαίας, Νίκαια 1988)*

(Πηγή ηλ. κειμένου: Περιοδικό Παναγίας Εκατονταπυλιανής, Ιούλ.-Αύγ 2001, Πάρος)

Διαβάστε περισσότερα κείμενα του π. Γεωργίου πατώντας εδώ